

BOLESŁAW MAROSZEK

NASILENIE PRZESTĘPCZOŚCI MŁODZIEŻY I DOROSŁYCH W LATACH 1954—1958

W artykule niniejszym zajmuję się problemem współzależności nasilenia przestępczości młodzieży i dorosłych na terytorium Polski w latach 1954—1958, biorąc za punkt wyjścia stan w okresie wcześniejszym, a mianowicie za lata 1951—1954. Oświetlam go w oparciu o materiały statystyczne dotyczące skazanych nieletnich i dorosłych przestępców w wymienionym pięcioleciu, jak również w oparciu o literaturę charakteryzującą obraz wcześniejszy. Nadto wykorzystuję materiały traktujące o przestępstwach zameldowanych Milicji Obywatelskiej w tychże latach. Źródłem powyższych materiałów są Roczniki Statystyczne.

Oprócz podania wskaźników liczbowych świadczących o współzależności nasilenia przestępczości młodzieży i przestępczości dorosłych ukazuję niektóre elementy mechanizmu tej współzależności, ustalone w oparciu o analizę literatury i obserwację niektórych środowisk.

NASILENIE SKAZANYCH NIELETNICH NA TERENIE POSZCZEGÓLNYCH WOJEWÓDZTW W LATACH 1951—1954

Różnice w nasileniu skazań nieletnich na terenie poszczególnych rejonów kraju zarysowywały się z pewnością już bezpośrednio po wojnie. Prawdopodobnie tam gdzie warunki okupacji i działania wojenne spowodowały szczególne zniszczenia gospodarcze, gdzie najbardziej naruszyły stabilizację społeczną i podważyły tradycyjne normy moralne, przestępczość wśród nieletnich jak i dorosłych kształtowała się na najwyższym poziomie nasilenia. Nie zawsze jednak w tych najbardziej dotkniętych wojną rejonach kraju przestępcy stawali przed sądem i byli skazywani. Aparat wymiaru sprawiedliwości i Milicji Obywatelskiej szczególnie trudno organizował się w rejonach najbardziej wyniszczonych wojną. Masowe migracje ludności, z której część osiedlała się na stałe na ziemiach odzyskanych w 1945 r., połączone były bardzo często z wędrownymi szabrownikami, którzy bezkarnie przez znaczny okres czasu rabowali mienie prywatne i społeczne, wykorzystując w swojej działalności

bardzo często młodzież. Jeżeli do tego dodamy jeszcze niedomagania systemu meldunkowego i ewidencji ludności, to jasną stanie się rzecz, że uzyskanie przynajmniej prawdopodobnych danych statystycznych, na podstawie których można by obliczyć współczynniki skazanych nieletnich lub dorosłych w różnych rejonach kraju w okresie kilku lat powojennych, jest zupełnie niemożliwe. Nawiasem mówiąc, w dostępnych źródłach statystycznych z tego okresu¹ nie znajdujemy nawet wzmianki o interesujących nas materiałach.

Wprowadzenie kart rejestracyjnych i rejestru nieletnich stworzyło szansę na zapoczątkowanie statystyki skazanych nieletnich od 1951 r. Do 1954 r. dane statystyki sądowej obejmowały nieletnich od 7 do 17 lat i mogły stanowić podstawę do pewnych obliczeń i porównań. Od 1954 r. dolna granica wieku, od której w zasadzie stosowano dopiero środki wychowawcze albo poprawcze, została podniesiona do lat 10. Granica ta utrzymuje się do chwili obecnej.

Pierwszą i jedyną próbę określenia różnic nasilenia skazanych nieletnich w poszczególnych województwach znajdujemy w pracy J. Jasińskiego, *Przestępczość nieletnich w latach 1951—1954 w świetle sądowej statystyki kryminalnej*². Niestety, z bliżej nie uzasadnionych w pracy powodów autor ograniczył się do obliczenia współczynników skazanych nieletnich w poszczególnych województwach tylko w roku 1954, zaznaczając, że obliczenia analogiczne za rok 1953 dały bardzo przybliżony obraz. W rzeczywistości więc wnioski autora odnosić można tylko do wymienionych dwóch lat, przyjmując, że w latach 1951 i 1952 nasilenie skazanych nieletnich kształtowało się podobnie jak w latach 1953 i 1954. Podstawą do określenia stopnia nasilenia skazanych nieletnich są w pracy Jasińskiego współczynniki, które obliczył autor na każdy 1000 młodzieży w wieku 10—16 lat. Wysokość współczynników dla poszczególnych województw w 1954 r. przedstawia tabela 1³.

Bardzo wyraźnie zaznaczające się w tej tabeli różnice w nasileniu skazanych nieletnich na terenie poszczególnych województw wynikają, zdaniem Jasińskiego, z różnic struktury społeczno-ekonomicznej poszczególnych rejonów kraju. Autor uwzględnił wprawdzie tylko dwa czynniki struktury społecznej: procent ludności miejskiej i wiejskiej oraz ilość ludności utrzymującej się z zawodów pozarolniczych. Pozwoliło już to mu wszakże na dokonanie częściowej interpretacji tych różnic.

¹ Patrz Roczniki Statystyczne 1947, 1948 i 1949.

² J. Jasiński, *Przestępczość nieletnich w latach 1951—1954 w świetle sądowej statystyki kryminalnej*, „Państwo i Prawo” 1956, z. 7, oraz *Przestępczość w Polsce w latach 1954—1958 w świetle statystyki milicyjnej*. *Archiwum Kryminologii*, t. I, Warszawa 1960.

³ Ibidem, s. 79.

Województwa, w których przewaga ludności miejskiej i utrzymującej się z zawodów pozarolniczych jest znaczna, wykazują zwiększony współczynnik skazanych nieletnich przestępców. Autor stwierdza przy tym, nie podając bliższego wyjaśnienia, że w województwach ziem odzyskanych w 1945 r. współczynnik ten jest większy.

Tabela 1

Województwo	Liczba bezwzględna	Współczynnik
Polska	17 694	6,1
Łódź	865	17,8
Warszawa	847	11,9
Gdańskie	1 096	9,9
Szczecińskie	586	9,1
Wrocławskie	1 423	8,8
Olsztyńskie	745	8,2
Stalinogrodzkie	2 561	7,9
Bydgoskie	1 371	7,5
Koszalińskie	454	7,4
Poznańskie	1 642	7,3
Opolskie	749	7,3
Zielonogórskie	400	6,4
Krakowskie	1 141	4,4
Lubelskie	800	4,1
Rzeszowskie	650	3,7
Białostockie	461	3,5
Warszawskie	868	3,2
Kieleckie	619	3,0
Łódzkie	516	2,9

Wszystkie województwa dzieli Jasiński jak następuje: 1. województwa z przeważającą strukturą rolną lub średnio uprzemysłowione — łódzkie, kieleckie, warszawskie, białostockie, rzeszowskie, lubelskie, krakowskie (współczynnik 2,9—4,4), 2. województwa ziem odzyskanych w 1945 r. i bardziej uprzemysłowione — zielonogórskie, opolskie, poznańskie, koszalińskie, bydgoskie, stalinogrodzkie, olsztyńskie, wrocławskie, szczecińskie, gdańskie (współczynnik 6,4—9,9), 3. największe ośrodki miejskie będące równocześnie wielkimi ośrodkami przemysłowymi — Warszawa i Łódź⁴.

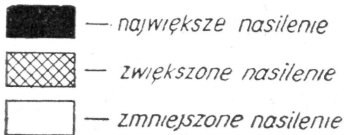
Do zupełnie podobnego podziału, aczkolwiek jednak nie uzasadnionego odpowiednimi wskaźnikami liczbowymi z poszczególnych województw, dochodzi W. Hańczakowski. Dane cytowane przez tego autora potwier-

⁴ Ibidem, s. 80.

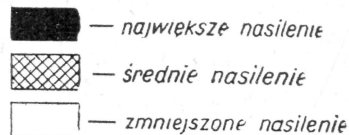
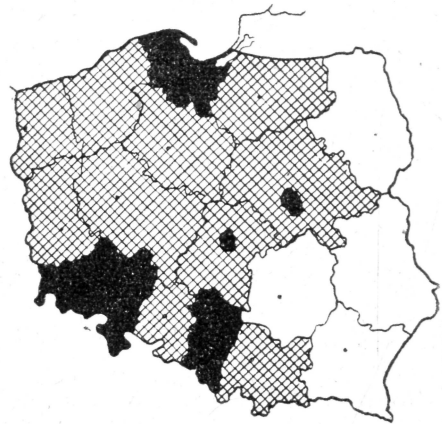
dzają znaną tezę o przewadze nasilenia przestępczości młodzieży miejskiej, szczególnie zaś wielkomięskiej⁵.

Z powyższego stwierdzenia wynika, że w województwach, w których przeważa ludność miejska, nasilenie przestępczości młodzieży jest większe (stalinogrodzkie, gdańskie, wrocławskie, m. Warszawa i m. Łódź). W tych zaś województwach, w których przeważa ludność wiejska, nasilenie to jest mniejsze (rzeszowskie, lubelskie, kieleckie, białostockie).

Przedstawione wyżej uwagi Jasińskiego i Hańczakowskiego odnośnie do różnic nasilenia skazanych nieletnich na terenie poszczególnych wo-

Ryc. 1. Nasilenie skazanych nieletnich w latach 1951—1954 (wg Jasińskiego)

Ryc. 2. Nasilenie skazanych nieletnich (wg Hańczakowskiego)

jewództw są, niestety, bardzo fragmentaryczne. Wynika to stąd, że omawiany tu problem poruszany był przez wymienionych autorów na marginesie rozważań dotyczących innych zagadnień. Próby Jasińskiego i Hańczakowskiego dają jednak dwójakiego rodzaju korzyści: 1. wskazują na ważność poruszanego problemu i 2. dają pierwsze przyczynki, które mogą stanowić punkt wyjścia do dalszych, bardziej szczegółowych badań. Dla łatwiejszego zorientowania się w wynikach badań tych autorów podaję poniżej mapki przedstawiające wskazane przez nich różnice w nasileniu skazanych nieletnich w poszczególnych rejonach Polski.

⁵ W. Hańczakowski, *Przestępczość nieletnich* „Szkoła Specjalna”, r. 19, 1958, nr 4/5.

NASILENIE SKAZANYCH NIELETNICH NA TERENIE POSZCZEGÓLNYCH
WOJEWÓDZTW W LATACH 1954—1958

Podstawą do określenia stopnia nasilenia skazanych nieletnich w latach 1954—1958 są współczynniki otrzymane w wyniku odniesienia bezwzględnej liczby skazanych nieletnich do ogólnej liczby mieszkańców. Cytowane niżej współczynniki wskazywać będą, ile skazanych nieletnich przypada w danym roku na 10 000 mieszkańców określonego rejonu kraju. Wierniejszy obraz dają niewątpliwie współczynniki obliczone w stosunku do liczby mieszkańców określonej grupy wieku, tj. w tym wypadku 10—16 lat. Z punktu widzenia dalszych rozważań i porównań z innymi współczynnikami, które zawsze będą obliczane na 10 000 ogółu mieszkańców danego województwa, przyjęty powyżej sposób obliczania współczynnika skazanych nieletnich jest jednak bardziej korzystny.

Od 1954 do 1958 r. sądy powszechne skazały prawomocnie 78 816 nieletnich. Liczby bezwzględne i współczynniki dla poszczególnych lat podano w tabeli 2.

Tabela 2

Rok	Liczba bezwzględna	Współczynnik
1954	17 936	6,63
1955	15 893	5,77
1956	13 201	4,70
1957	15 019	5,30
1958	16 821	5,80

Liczby bezwzględne skazanych nieletnich w poszczególnych latach i województwach zawiera tabela 3.

Olbrzymie różnice liczb bezwzględnych w poszczególnych województwach nie mówią jeszcze nic o nasileniu skazanych nieletnich. Dopiero współczynniki, uwidocznione w tabeli 4 wskazują, jak duże różnice zachodzą w nasileniu skazanych nieletnich w omawianym pięcioleciu w poszczególnych województwach.

Pełniejsze rozeznanie w przestrzennym rozmieszczeniu stopni nasilenia skazanych nieletnich daje zestaw mapek (ryc. 3).

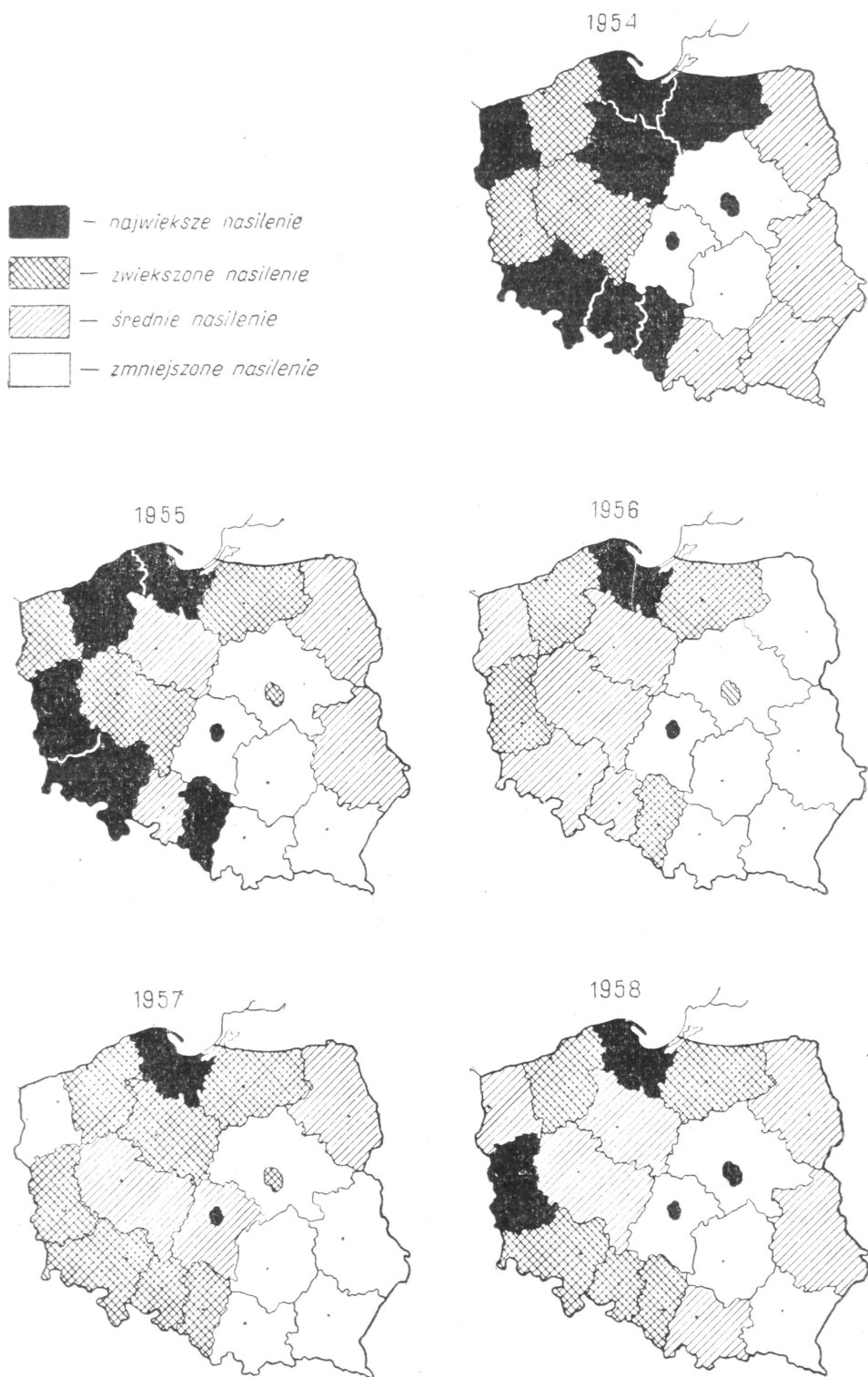
Przedstawione powyżej współczynniki kształtują się w poszczególnych województwach bardzo nierównomiernie na przestrzeni lat 1954—1958. Województwa, które w jednym roku wykazują współczynnik znacznie wyższy od przeciętnego krajowego, w następnym roku zaledwie osiągają przeciętną krajową, a nieraz nawet posiadają współczynnik niższy. Wnioski więc oparte na porównaniu współczynników tylko z dwóch, a nawet z trzech kolejnych lat mogą okazać się fałszywe. Ze względu na to,

Tabela 3

Województwo	Liczba bezwzględna				
	1954 r.	1955 r.	1956 r.	1957 r.	1958 r.
M. st. Warszawa	869	773	427	773	994
Warszawskie	845	650	810	792	820
Bydgoskie	1 369	620	833	1 077	971
Poznańskie	1 643	1 442	955	1 068	1 280
M. Łódź	856	689	515	500	774
Łódzkie	509	504	394	487	529
Kieleckie	639	613	429	548	709
Lubelskie	847	817	681	782	800
Białostockie	468	542	384	507	477
Olsztyńskie	768	639	543	533	529
Gdańskie	1 033	1 007	947	1 043	1 084
Koszalińskie	462	523	445	411	496
Szczecińskie	513	440	362	267	384
Zielonogórskie	424	582	453	474	619
Wrocławskie	1 552	1 622	1 160	1 286	1 544
Opolskie	753	480	464	558	569
Katowickie	2 587	2 479	2 150	2 395	2 494
Krakowskie	1 150	899	804	956	1 111
Rzeszowskie	649	572	445	562	637
P o l s k a	17 936	15 893	13 201	15 019	16 821

Tabela 4

Województwo	Współczynnik				
	1954 r.	1955 r.	1956 r.	1957 r.	1958 r.
M. st. Warszawa	8,86	7,72	4,17	7,23	9,13
Warszawskie	3,82	2,90	3,55	3,46	3,53
Bydgoskie	8,69	4,00	5,17	6,55	5,78
Poznańskie	7,24	6,26	4,15	4,57	5,38
M. Łódź	12,91	10,22	7,81	7,28	11,12
Łódzkie	3,33	3,28	2,48	3,03	3,25
Kieleckie	3,63	3,47	2,40	3,04	3,83
Lubelskie	5,00	4,75	3,89	4,43	4,47
Białostockie	4,58	5,21	3,62	4,71	4,37
Olsztyńskie	9,77	7,88	6,47	6,29	6,12
Gdańskie	9,85	9,21	8,41	9,04	9,18
Koszalińskie	7,59	8,27	6,86	6,27	7,35
Szczecińskie	8,14	6,66	5,30	3,80	5,30
Zielonogórskie	6,40	8,61	6,42	6,50	8,23
Wrocławskie	8,02	8,17	5,72	6,29	7,25
Opolskie	8,67	5,41	5,18	6,14	6,30
Katowickie	8,69	8,15	6,94	7,63	7,85
Krakowskie	5,00	3,81	3,32	3,88	4,46
Rzeszowskie	4,50	3,74	2,84	3,52	3,94
P o l s k a	6,63	5,77	4,70	5,30	5,80

Ryc. 3. Nasilenie skazanych nieletnich w latach 1954—1958

próbę ustalenia nasilenia skazanych nieletnich w poszczególnych województwach podjęto w oparciu o dane obejmujące pięć lat. W tej sytuacji wyłania się jednak nowa trudność w postaci znalezienia wskaźnika, który by ilustrował nasilenie skazanych nieletnich na terenie danego województwa w wszystkich pięciu latach łącznie. Wskaźnikiem takim może być średnia arytmetyczna współczynników, obliczona w wyniku podzielenia sumy współczynników z poszczególnych lat przez ilość branych pod uwagę lat, tj. 5. Wysokość średnich obliczonych w wyżej podany sposób przedstawia tabela 5.

Z przytoczonych średnich arytmetycznych współczynników i współczynników dla poszczególnych lat wynika, że największe nasilenie skazanych nieletnich występuje w mie-

Tabela 5

Województwo	Średni współcz.
M. st. Warszawa	7,42
Warszawskie	3,65
Bydgoskie	6,04
Poznańskie	5,52
M. Łódź	9,87
Łódzkie	3,07
Kieleckie	3,18
Lubelskie	4,51
Białostockie	4,49
Olsztyńskie	7,30
Gdańskie	9,12
Koszalińskie	7,27
Szczecińskie	5,84
Zielonogórskie	7,23
Wrocławskie	7,09
Opolskie	6,34
Katowickie	7,85
Krakowskie	4,09
Rzeszowskie	3,71
Polska	5,64

ście Łodzi i woj. gdańskim. W tych rejonach kraju współczynnik przestępczości nieletnich na przestrzeni lat 1954—1958 kształtował się we wszystkich latach na najwyższym stopniu. Następną kategorię stanowią województwa: katowickie, m. st. Warszawa, olsztyńskie, koszalińskie, zielonogórskie i wrocławskie. Współczynnik przestępczości nieletnich w tych rejonach kraju kształtował się znacznie powyżej średniej krajowej, jednak z wyjątkiem 1954 r. w woj. zielonogórskim i 1956 r. w m. st. Warszawie, w których spadł on nieco poniżej przeciętnej. Województwa: opolskie, bydgoskie, szczecińskie i poznańskie w jednych latach przekraczały współczynnik krajowy, w innych natomiast wykazywały współczynnik nieco niższy od średniej krajowej. Ostatnią kategorię województw stanowią: warszawskie,

łódzkie, kieleckie, lubelskie, białostockie, krakowskie i rzeszowskie, w których współczynnik przestępczości nieletnich nigdy nie osiągnął średniej krajowej.

Opisana metoda pozwala na określenie przeciętnego współczynnika za dany okres pięcioletni i na uszeregowanie według niego poszczególnych województw. Ze względu jednak na stosunkowo małą ilość lat objętych

badaniami i duże różnice w wysokości współczynników w poszczególnych latach, może ona dać fałszywy obraz rzeczywistości. Aby tego uniknąć, zastosowano dodatkowo inną metodę uszeregowania województw według nasilenia przestępczości nieletnich, mianowicie metodę rang. Wszystkie województwa w poszczególnych latach uszeregowano według rang, jakie im przypadają z racji wysokości obliczonego współczynnika skazanych nieletnich i rangi te zsumowano. Dla najwyższego współczynnika przyjęto rangę 1, a dla najniższego rangę 19. Im niższa więc suma rang, tym

Tabela 6

Województwo	Rangi					Suma rang
	1954	1955	1956	1957	1858	
M. st. Warszawa	4	8	11	4	3	30
Warszawskie	17	19	15	17	18	86
Bydgoskie	5,5	14	10	5	10	44,5
Poznańskie	11	10	12	12	11	56
M. Łódź	1	1	2	3	1	8
Łódzkie	19	18	18	19	19	93
Kieleckie	18	17	19	18	17	89
Lubelskie	13,5	13	13	13	13	65,5
Białostockie	15	12	14	11	15	67
Olsztyńskie	3	7	5	7,5	9	31,5
Gdańskie	2	2	1	1	2	8
Koszalińskie	10	4	4	9	6	33
Szczecińskie	8	9	8	15	12	52
Zielonogórskie	12	3	6	6	4	31
Wrocławskie	9	5	7	7,5	7	35,5
Opolskie	7	11	9	10	8	45
Katowickie	5,5	6	3	2	5	21,5
Krakowskie	13,5	15	16	14	14	72,5
Rzeszowskie	16	16	17	16	16	81

wyższy stopień nasilenia skazanych nieletnich w badanych pięciu latach łącznie⁶.

Wskaźniki otrzymane w wyżej opisany sposób pozwalają na wyodrębnienie tych samych co wyżej, czterech kategorii województw, różniących się znacznie pod względem nasilenia skazanych nieletnich: I — największe nasilenie: m. Łódź i woj. gdańskie; II — zwiększone nasilenie: m. st. War-

⁶ Ustalenie ogólnej rangi dla poszczególnych województw jest nadto bardzo korzystne z tego względu, że pozwala na porównanie przy pomocy tego samego sposobu różnych badanych zjawisk, które nie mogą być przedstawione w formie współczynnika i dla których tym samym nie można obliczyć średniej arytmetycznej.

szawa i województwa katowickie, olsztyńskie, koszalińskie, zielonogórskie i wrocławskie; III — średnie nasilenie: województwa opolskie, szczecińskie, bydgoskie i poznańskie; IV — zmniejszone nasilenie: województwa warszawskie, łódzkie, kieleckie, lubelskie, białostockie, krakowskie i rzeszowskie.

Terytorialne rozmieszczenie wyszczególnionych wyżej kategorii województw przedstawia mapka (ryc. 4).

W porównaniu do wyników badań Jasińskiego przedstawione powyżej kategorie województw o zwiększonym nasileniu skazanych nieletnich

Ryc. 4. Nasilenie skazanych nieletnich (lata 1954—1958 łącznie)

wykazują dużą zbieżność. Nie podlegają wątpliwości przede wszystkim rejonu najmniejszego nasilenia skazanych nieletnich, obejmujące południowo-wschodnią i częściowo centralną Polskę. Pewne różnice zaznaczają się natomiast przy oznaczeniu rejonów największego nasilenia. Według Jasińskiego rejonami tymi są m. st. Warszawa i m. Łódź. Wyniki badań za lata 1954—1958 wskazują natomiast na m. Łódź i woj. gdańskie, jako na rejonu największego nasilenia. Wszystkie pozostałe województwa zalicza Jasiński do jednej grupy, co nie jest zbyt słuszne, ponieważ województwa: opolskie, bydgoskie, szczecińskie i poznańskie wykazują wyraźnie niższy współczynnik i ogólną rangę od województw: katowickiego, olsztyńskiego, koszalińskiego, zie-

lonogórskiego i wrocławskiego. Generalnie jednak rzecz biorąc, różnice między powyższą klasyfikacją a klasyfikacją Jasińskiego dotyczą tylko miejsca poszczególnych województw, jednak w ramach pokrywających się w obu podziałach rejonów o większym lub mniejszym nasileniu. Ta zgodność wyników badań z lat 1951—1954 z wynikami badań z lat 1954—1958 upewnia mnie w przekonaniu, że istnienie znacznych różnic w nasileniu skazanych nieletnich w wymienionych kategoriach województw uznać można za dostatecznie udowodnione.

REJONY NASILENIA SKAZANYCH DOROSŁYCH I PRZESTĘPSTW
ZAMELDOWANYCH MILICJI OBYWATELSKIEJ W LATACH 1954—1958⁷

Ogólna liczba skazanych prawomocnie przez sądy powszechne dorosłych przestępców wynosi za lata 1954—1958 blisko 1 mln, dokładnie 966 181. Ilość skazanych dorosłych w poszczególnych latach podano w tabeli 7.

Tabela 7

Rok	Liczba bezwzględna	Współczynnik
1954	189 591	70,2
1955	207 146	75,2
1956	135 743	48,3
1957	176 697	61,9
1958	257 004	88,4

Najmniejsze nasilenie skazanych dorosłych jak i skazanych nieletnich przypada na lata 1956 i 1957. Rok 1958 natomiast pod względem ilości skazanych dorosłych znacznie góruje nad pozostałymi (różnica około 50 000 skazanych), podczas gdy pod względem ilości skazanych nieletnich nie dorównuje rokowi 1954 (różnica przeszło 1000 skazanych). Wynika więc z tego, że nie można mówić o ścisłym związku pomiędzy wzrostem ilości skazań dorosłych i nieletnich w danym okresie czasu. Powiązania są tu jednak dostatecznie wyraźne i mogą stanowić podstawę do stwierdzenia, że na przestrzeni lat 1954—1958 spadek i wzrost skazań dorosłych i nieletnich występują prawie równolegle.

Znacznie szerszych badań wymaga próba stwierdzenia związku pomiędzy stopniami nasilenia skazanych dorosłych i nieletnich w rozmaitych rejonach kraju. Próbę tę przeprowadzić można poprzez porównanie wysokości współczynników skazanych dorosłych (na 10 000 mieszkańców) w poszczególnych województwach i poprzez ustalenie miejsca, jakie określone województwo zajmuje pod względem nasilenia skazanych dorosłych w poszczególnych latach i w omawianym pięcioleciu łącznie. Tabela 8 zawiera wyżej wymienione dane.

Nasilenie skazanych dorosłych w poszczególnych województwach na przestrzeni lat 1954—1958 kształtowało się bardzo nierównomiernie. Ilustruje to wyraźnie zestaw mapek na s. 315.

⁷ Pojęcia przestępstwa używam w artykule w znaczeniu socjologicznym jako określenia czynu naruszającego normę społeczno-moralną. Z punktu widzenia prawa karnego czyny zameldowane MO są czynami zagrożonymi karą.

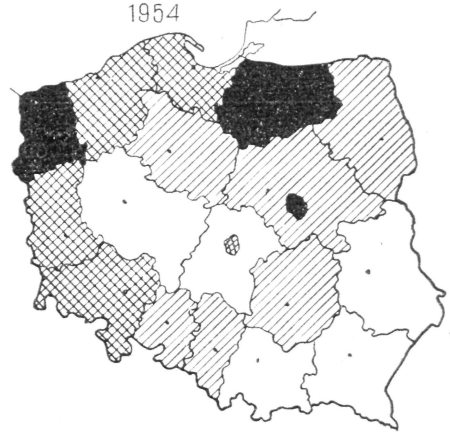
Tabela 8

Województwo	1954		1955		1956		1957		1958		Suma rang
	W	R	W	R	W	R	W	R	W	R	
M. st. Warszawa	102,0	3	99,5	4	54,1	6	78,0	4	105,2	4	21
Warszawskie	60,7	14	65,0	15	49,4	10	63,9	11	87,6	13	63
Bydgoskie	63,3	12	66,7	13	42,8	15	48,1	18	80,0	14	72
Poznańskie	56,2	15	50,8	19	33,4	19	38,2	19	57,9	19	91
M. Łódź	92,5	6	91,3	6	52,3	7	79,0	3	1104,6	5	27
Łódzkie	55,8	16	59,2	16	41,9	17	55,5	15	74,4	17	81
Kieleckie	66,5	10	71,6	11	45,5	12,5	64,1	10	78,8	15	58,5
Lubelskie	54,4	17	69,0	12	46,4	11	65,1	8	88,9	11	59
Białostockie	62,0	13	80,2	9	50,4	8	64,9	9	94,5	9	48
Olsztynskie	111,2	2	125,6	1	75,8	1	95,5	1	143,1	1	6
Gdańskie	80,6	8	84,5	8	45,2	14	58,0	14	117,0	3	47
Koszalińskie	90,5	7	117,3	2	73,5	2	91,0	2	137,3	2	15
Szczecińskie	128,5	1	109,1	3	60,2	4	58,2	13	91,5	10	31
Zielonogórskie	99,4	4	89,7	7	69,2	3	70,0	6	103,7	6	26
Wrocławskie	95,7	5	97,6	5	58,3	5	72,5	5	102,7	7	27
Opolskie	64,0	11	66,6	14	45,5	12,5	61,1	12	100,0	8	57,5
Łatowickie	71,6	9	79,6	10	50,1	9	66,9	7	88,0	12	47
Krakowskie	47,2	19	57,7	18	38,8	18	51,2	17	67,3	18	90
Rzeszowskie	51,4	18	58,1	17	42,1	16	52,6	16	75,0	16	83
Polska	70,2		75,2		48,3		61,9		88,4		

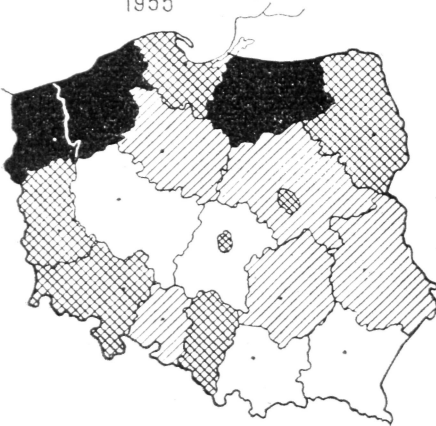
Objaśnienia: W = współczynnik, R = ranga.

- — *największe nasilenie*
- — *zwiększone nasilenie*
- — *średnie nasilenie*
- — *zmniejszone nasilenie*

1954

1955

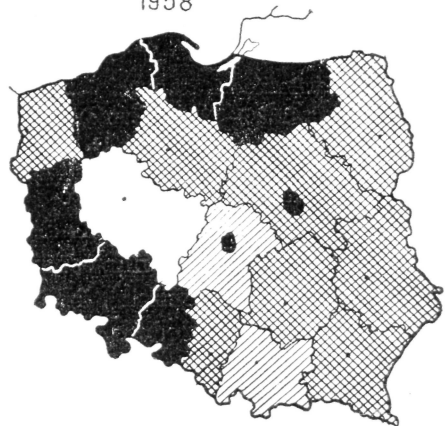
1956

1957

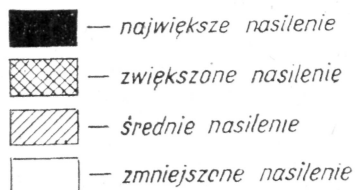
1958

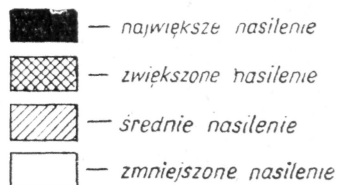
Ryc. 5. Nasilenie (skazanych dorosłych w latach 1954—1958

Z powodu olbrzymich wprost różnic uwidocznionych w tabeli 8 i zestawie mapek (ryc. 5), wydaje się być rzeczą najzupełniej uzasadnioną ustalenie stopnia nasilenia skazanych dorosłych za wszystkie lata łącznie na podstawie sumy rang i porównanie z stopniem nasilenia skazanych nieletnich ustalonym przy pomocy tego samego sposobu. Przedstawione mapki (ryc. 6 i 7) dają już pewną możliwość porównania tych dwóch zjawisk.

Ukazują one wyraźnie, że na terenie województw o silnym nasileniu skazanych nieletnich (rejony o stopniu nasilenia I i II) występuje także

Ryc. 6. Nasilenie skazanych dorosłych (lata 1954—1958 łącznie)

Ryc. 7. Nasilenie przestępstw zameldowanych MO (lata 1954—1958 łącznie)

zwiększone nasilenie skazanych dorosłych. Są także województwa, które pod względem stopnia nasilenia skazanych dorosłych zajmują wysokie miejsce, wyższe nawet niż pod względem nasilenia skazanych nieletnich (olsztyńskie i szczecińskie). Niektóre inne jednak, będące na czołowych miejscach pod względem nasilenia skazanych nieletnich (katowickie i gdańskie) wykazują raczej przeciętny stopień nasilenia skazanych dorosłych.

Trudno jednak na podstawie mapki orzec, czy i w jakiej mierze zwiększonemu nasileniu skazanych nieletnich na terenie poszczególnych

województw odpowiada zwiększone nasilenie skazanych dorosłych. Można jednak odpowiedzieć na powyższe pytanie po obliczeniu rangowego współczynnika korelacji wg wzoru Spearmanna⁸. Podstawą do obliczenia tej korelacji jest ranga każdego z województw powstała w wyniku uwzględnienia danych za cały badany okres, tj. lata 1954—1958.

Tabela 9

Województwo	R ₁	R ₂	D	D ²
M. st. Warszawa	4	3	1	1
Warszawskie	17	14	3	9
Bydgoskie	9	15	6	36
Poznańskie	12	19	7	49
M. Łódź	1,5	5,5	4	16
Łódzkie	19	16	3	9
Kieleckie	18	12	6	36
Lubelskie	13	13	—	—
Białostockie	14	10	4	16
Olsztyńskie	6	1	5	25
Gdańskie	1,5	8,5	7	49
Koszalińskie	7	2	5	25
Szczecińskie	11	7	4	16
Zielonogórskie	5	4	1	1
Wrocławskie	8	5,5	2,5	6,25
Opolskie	10	11	1	1
Katowickie	3	8,5	5,5	30,25
Krakowskie	15	18	3	9
Rzeszowskie	16	17	1	1

Objaśnienia: R₁ = ranga przestępców wieloletnich, R₂ = ranga przestępców dorosłych, D = różnica.

Uzyskany współczynnik korelacji rangowej +0,71 należy uznać za dosyć wysoki. Tym samym więc współwystępowanie w latach 1954—1958 na terenie Polski rejonów o zwiększonym nasileniu skazanych nieletnich i dorosłych uznać można za fakt liczbowo udowodniony. Pamiętać jednak trzeba, że współwystępowanie to na terenie niektórych — nielicznych zresztą — województw zaznacza się bardzo słabo albo też wcale.

Przystępując z kolei do porównania rejonów nasilenia skazanych nieletnich z rejonami nasilenia przestępstw zameldowanych MO, należy

⁸ Wzór współczynnika korelacji Spearmanna brzmi:

$$\text{współczynnik rangowy} = 1 - \frac{6 \cdot \sum D^2}{N(N^2 - 1)};$$

$$\text{obliczenie: } 1 - \frac{6 \cdot 335,5}{19(19^2 - 1)} = 1 - 0,29 = +0,71.$$

zwrócić przede wszystkim uwagę na olbrzymią liczbę przestępstw zameldowanych w latach objętych badaniami — 1 851 988. Podczas gdy ilość skazanych nieletnich i dorosłych w latach 1954—1958 kształtowała się bardzo nierównomiernie, liczba przestępstw zameldowanych MO wykazywała stałą tendencję do wzrostu.

Tabela 10

Rok	Liczba bezwzględna	Współczynnik
1954	313 555	117,2
1955	339 840	124,6
1956	369 002	132,7
1957	405 145	143,2
1958	424 446	147,5

Ta stała tendencja zwyklowa świadcząca niewątpliwie o stałym polepszaniu się pracy organów MO i wzroście zaufania do MO ze strony ogółu społeczeństwa wykazuje przede wszystkim na nie podlegający wątpliwości fakt, że pomiędzy nasileniem skazanych nieletnich i dorosłych w badanym okresie czasu a nasileniem przestępstw zameldowanych MO nie zachodzi powiązanie. Zachodzi natomiast — i to bardzo wyraźne — powiązanie pomiędzy nasileniem skazanych nieletnich i dorosłych a nasileniem przestępstw zameldowanych MO w poszczególnych rejonach kraju. Wysokość współczynników (na 10 000 mieszkańców), miejsce województw w poszczególnych latach i miejsce łączne za lata 1954—1958 zawiera tabela 11.

Największe nasilenie, a jednocześnie bardzo małe różnice pomiędzy poszczególnymi latami wykazują współczynniki dla Warszawy, która wyraźnie odróżnia się od pozostałych 7 województw, wykazujących wyraźnie zwiększony współczynnik przestępstw zameldowanych MO na przestrzeni wszystkich badanych pięciu lat. Współczynniki dla województw: opolskiego i katowickiego kształtują się w granicach średniej krajowej, a dla województw: białostockiego, krakowskiego, lubelskiego, kieleckiego, bydgoskiego, rzeszowskiego, warszawskiego, poznańskiego i łódzkiego kształtują się zawsze poniżej i to zdecydowanie poniżej średniej krajowej. Rozmieszczenie przestrzenne wyodrębnionych wyżej czterech stopni nasilenia przestępstw zameldowanych MO ilustruje mapka (ryc. 8).

Porównanie ryciny 8 z mapką ilustrującą łączne nasilenie skazanych nieletnich wskazuje na to, że obszary o dużym nasileniu skazanych nieletnich pokrywają się z obszarami o dużym nasileniu przestępstw zameldowanych MO. Tylko województwo katowickie, które pod względem nasilenia skazanych nieletnich zdecydowanie przewyższa średnią krajową,

Tabela 11

Województwo	1954		1955		1956		1957		1958		Suma rang
	W	R	W	R	W	R	W	R	W	R	
	M. st. Warszawa	258,2	1	260,0	1	269,8	1	253,8	1	276,1	
Warszawskie	78,2	16	86,1	16	94,3	16	113,2	15	109,0	17	80
Bydgoskie	93,1	13	106,8	11	95,3	15	105,0	17	119,7	15	71
Poznańskie	84,9	15	91,7	15	90,5	18	95,1	19	91,7	19	86
M. Łódź	173,7	4	161,3	8	168,1	7	159,9	9	196,2	5	33
Łódzkie	75,4	17	65,6	19	84,6	19	96,9	18	108,2	18	91
Kieleckie	103,9	11	97,2	13	92,5	17	123,7	13	118,5	16	70
Lubelskie	64,5	19	77,9	17	119,0	11	136,8	11	131,8	11	69
Białostockie	91,2	14	93,1	14	110,8	12	132,8	12	128,9	12	64
Olsztyńskie	168,7	5	184,1	4	173,7	6	190,1	4	190,5	7	26
Gdańskie	136,7	9	170,9	6	192,0	2	197,4	3	190,7	6	26
Koszalińskie	155,2	6	216,0	2	164,6	9	172,4	7	211,0	2	26
Szczecińskie	184,1	3	184,4	3	189,7	3	204,1	2	204,1	3	14
Zielonogórskie	147,7	7	166,3	7	180,0	4	186,7	6	172,4	8	32
Wrocławskie	185,9	2	177,0	5	179,1	5	189,9	5	198,0	4	21
Opolskie	113,8	10	113,8	10	132,1	10	152,5	10	151,5	10	50
Katowickie	141,4	8	155,1	9	166,0	8	163,3	8	168,3	9	42
Krakowskie	94,2	12	102,2	12	105,6	13	110,1	16	122,8	13	66
Rzeszowskie	72,7	18	76,9	18	102,7	14	119,3	14	120,4	14	78
Polska	117,2		124,6		132,7		143,2		147,5		

Objaśnienia: W = współczynnik, R = ranga.

posiada pod względem nasilenia przestępstw zameldowanych MO współczynnik nieznacznie wyższy od średniej krajowej i to we wszystkich latach.

Powyższe spostrzeżenia o powiązaniu rejonów nasileń skazanych nieletnich i przestępstw zameldowanych w MO znajdują także potwierdzenie w obliczonym znaną już metodą współczynnika korelacji rangowej, który wynosi $+0,72^9$.

W oparciu o powyższe dane można zatem sformułować wniosek, że na terenie Polski w latach 1954—1958 rejony o zwiększonym nasileniu skazanych nieletnich pokrywały się z rejonami o zwiększonym nasileniu przestępstw zameldowanych MO. Na marginesie warto zaznaczyć, że najbardziej wyraźnie pokrywają się rejony o zwiększonym nasileniu skazanych dorosłych i przestępstw zameldowanych MO. Obliczony współczynnik korelacji rangowej wynosi $+0,87$.

W dotychczasowych rozważaniach ograniczyłem się do analizowania danych odnoszących się jedynie do nieletnich przestępców, tj. takich,

Tabela 12

Rok	Ogólna liczba skazanych dorosłych	Liczba skazanych w wieku 17—24 lat	%
1954	189 591	59 097	31,2
1955	207 146	63 533	30,6
1956	135 743	39 665	29,2
1957	176 697	51 614	29,2
1958	257 004	70 599	27,2
Razem	966 181	284 503	29,5

których wiek zamyka się w granicach lat 10—17. W artykule niniejszym chodzi jednak nie tylko o nieletnich, ale w ogóle o młodzież przestępczą, tj. osobników do lat 25. Ta granica wieku w socjologii i psychologii przyjęta jest zazwyczaj dla określenia wieku osobników zaliczanych jeszcze do młodzieży. Jest to, rzecz jasna, granica umowna, chociaż z socjologicznego i psychologicznego punktu widzenia uzasadniona ważkimi argumentami¹⁰. Dla wyżej określonego poszerzenia przedmiotu moich rozważań

⁹ W terminologii prawa karnego oznacza to, że korelacja pomiędzy przestępczością nieletnich i dorosłych jest w przybliżeniu tak wysoka, jak korelacja pomiędzy przestępczością nieletnich i czynami zagrożonymi karą (nieletnich i dorosłych).

¹⁰ Por. J. Szczepański, *Młodzież we współczesnym świecie*, „Nowa Szkoła” 1958- nr 9, a także T. Nowogrodzki, *Psychologia rozwojowa*, Warszawa 1959. Wiadomo, że prawo karne wyróżnia spośród przestępców dorosłych osobników od 17 do 21 lat, tzw. młodocianych przestępców. Coraz częściej przy tym wysuwane są ostatnio

ustalenie rejonów nasilenia skazanych dorosłych przestępców miało szczególne znaczenie. Okazuje się bowiem, że wśród osobników traktowanych przez prawo jako dorosłych, znaczną część stanowi młodzież. Ilustruje to wyraźnie tabela 12.

Ustalone powyżej rejonu nasileń skazanych dorosłych, które — jak to widzieliśmy — w znacznej mierze pokrywają się z rejonami nasileń skazanych nieletnich, stanowią więc w istocie także rejonu nasileń skazanej młodzieży, która spośród ogółu skazanych stanowi prawie Vs. Całkowicie uzasadnione będzie zatem używanie w dalszym ciągu artykułu określenia: rejonu zwiększonego nasilenia przestępczości młodzieży. W rejonach tych występuje zarówno zwiększone nasilenie skazanych nieletnich, jak i skazanych dorosłych oraz przestępstw zameldowanych MO.

WSPÓLZALEŻNOŚĆ NASILENIA PRZESTĘPCZOŚCI MŁODZIEŻY I PRZESTĘPCZOŚCI DOROSŁYCH

Liczbowe określenie współzależności dwóch zjawisk poprzez obliczenie wysokości współczynnika korelacji nie może w żadnym wypadku stanowić jedyne dowodu, na podstawie którego orzekamy, że współzależność ta faktycznie istnieje. Można bowiem nieraz w drodze obliczeń uzyskać bardzo wysoki współczynnik korelacji pomiędzy dwoma zjawiskami, o których wiemy, że wzajemnego wpływu na siebie nie mają¹¹. Obliczanie współczynnika korelacji znajduje uzasadnienie wtedy, gdy współczynnik ten traktujemy jako punkt wyjścia, jako wskaźnik zwracający uwagę

postulaty podwyższenia górnej granicy wieku dla tej kategorii przestępców do lat 25, tj. do granicy przyjętej w socjologii i psychologii. Por. S. Pławski, *Zagadnienie przestępców młodocianych*, „Państwo i Prawo” 1960, z. 10, s. 521.

¹¹ Stwierdzenie powyższe znajduje także całkowite potwierdzenie w wynikach badań J. Jasińskiego nad przestępczością młodocianych w latach 1951-1957, „Układ województw — pisze Jasiński — z uwagi na rozmiary występującego na ich terenie nasilenia skazań młodocianych, zdawał się w 1951, 1955 i 1957 r. mieć jedną stałą cechę: terenami o największych współczynnikach były oba wyodrębnione wielkie miasta (Warszawa i Łódź), województwa Ziem Zachodnich (olsztyńskie, koszalińskie, zielonogórskie, wrocławskie, opolskie z wyjątkiem 1951 r.) i woj. gdańskie (które zresztą w pewnej mierze zaliczyć można do tej grupy) oraz najbardziej uprzemysłowiony i zurbanizowany okręg kraju — woj. katowickie. Warto zaznaczyć, że z podobnym układem województw spotykamy się przy badaniu przestępczości w oparciu o materiały statystyki milicyjnej, jak również gdy sięgamy do statystyki nieletnich”. Por. J. Jasiński, *Przestępczość młodocianych w latach 1951-1957 na podstawie statystyki sądowej*, Archiwum Kryminologii, t. I, Warszawa 1960, s. 259 i 260. Na marginesie chciałbym zaznaczyć, że J. Jasiński niesłusznie chyba zaliczył woj. opolskie do terenów największego nasilenia pod względem ilości skazanych młodocianych. Z tabeli na s. 258 cytowanego artykułu wynika, że współ-

na możliwość istnienia współzależności dwóch zjawisk. Bez ukazania mechanizmów współzależności badanych zjawisk obliczanie współczynników korelacji nie jest celowe¹².

Przystępując do ukazania mechanizmu współzależności pomiędzy nasileniem przestępczości młodzieży i dorosłych na określonym terenie, chciałbym podkreślić, że podane wyżej współczynniki korelacji stanowią punkt wyjścia, umożliwiające wysunięcie hipotezy o ścisłej współzależności pomiędzy nasileniem przestępczości młodzieży a nasileniem przestępczości dorosłych w określonych rejonach Polski w latach 1954—1958. Uzasadnieniem tej hipotezy zajmuję się poniżej.

Najbardziej widoczną i najczęściej podkreślaną formą współzależności pomiędzy przestępczością młodzieży i dorosłych jest współdziałanie w przestępstwie. Przez współdziałanie w przestępstwie będę rozumiał za P. Zakrzewskim „wspólne świadome popełnienie przestępstwa w jakiegokolwiek bądź postaci, czy to współsprawstwa, podżegania czy pomocnictwa”¹³. Według danych statystyki kryminalnej tylko około 5% nieletnich dopuszcza się czynów przestępczych współdziałając z osobami dorosłymi. Liczba ta z pewnością obejmuje jedynie nieznaczną część przypadków, w których współdziałanie młodzieży z osobami dorosłymi w przestępstwie miało rzeczywiście miejsce. Liczbowe przedstawienie rozmiarów współdziałania w przestępstwie młodzieży i dorosłych jest zresztą zawsze skazane na niepowodzenia. Wiadomo dobrze, że osoby dorosłe, które chętnie wciągają nieletnich i młodzież do przestępczej działalności, zdają sobie doskonale sprawę z szczególnie ostrych sankcji karnych stosowanych wobec osób, które w działalności przestępczej wykorzystują młodzież. Pociąga to za sobą dużą ostrożność i stanowi poważne utrudnienie w wykryciu wszystkich współdziałających w przestępstwie osób. Uznając za dostatecznie uzasadniony fakt decydującej roli osób dorosłych w współdziałaniu przestępczym z młodzieżą (porównaj m. in. cytowaną pracę P. Zakrzewskiego), można przyjąć jako rzecz oczywistą stwierdzenie, że zwiększonej ilości dorosłych przestępców w ogóle (na danym terenie) towarzyszy wzrost grupy dorosłych przestępców, która współdziała w przestępstwie z młodzieżą i tym samym przyczynia się do

czynnik dla tego województwa był zawsze nieco niższy od współczynnika woj. bydgoskiego, które jednak nie zostało zaliczone do terenów o najwyższym współczynniku skazanych młodocianych. Słuszniejsze więc jest zaliczenie obu tych województw do terenów o średnim nasileniu przestępczości młodzieży, jak to uczyniono w niniejszym artykule.

¹² Wyjątek stanowić mogą oczywiście te zjawiska, których współzależność została już dostatecznie uzasadniona drogą badań jakościowych, a przy pomocy współczynnika korelacji chce się tylko określić liczbowy zasięg tej współzależności.

¹³ P. Zakrzewski, *Współdziałanie w przestępstwie młodocianych i dorosłych z nieletnimi*, Kraków 1960, s. 5.

wzrostu przestępczości wśród młodzieży. Współdziałanie w przestępstwie dorosłych z młodzieżą jest więc pierwszym, ważnym i bezpośrednim elementem mechanizmu współzależności pomiędzy stopniem nasilenia przestępczości młodzieży i dorosłych na określonym obszarze.

Mechanizm współzależności, o którym wyżej mowa, jest jednak w zdecydowanej mierze bardziej zamaskowany i wyraża się w wpływach pośrednich. To co pospolicie nazywa się złym przykładem ze strony dorosłych, jest drugim elementem tego mechanizmu. Zły przykład, ogólnie rzecz biorąc, to nic innego jak czyn przestępczy dokonany przez osobę dorosłą, który został zaobserwowany przez młodego człowieka, albo którego dokonania młody człowiek się domyśla/Czyniąc zadość wymaganiom społeczeństwa dorosłych, które w procesie długotrwałego wychowania domaga się od młodzieży prowadzenia stylu i sposobu życia według swojego wzoru, wielu młodych ludzi zaczyna naśladować zauważoną często działalność przestępczą dorosłych. Nie jest to, rzecz jasna, automatyczne naśladowanie i nie obejmuje ono wszystkich młodych ludzi. Tam jednak, gdzie ilość dokonywanych czynów przestępczych przez członków społeczeństwa dorosłych jest większa, prawdopodobieństwo naśladownictwa będzie większe i tym samym większe będzie nasilenie przestępczości młodzieży. W szczególnych przypadkach systematyczne obserwowanie przez młodzież określonych czynów przestępczych może doprowadzić do uznania tych czynów jako dozwolonych, a nawet moralnych — zasługujących na specjalne uznanie¹⁴.

Trzecim, niezmiernie istotnym elementem mechanizmu współzależności stopnia nasilenia przestępczości młodzieży i dorosłych jest wpływ czynów przestępczych (w zdecydowanej większości dokonywanych przez dorosłych) na stopień integracji ludności zamieszkującej na określonym terenie. Ponieważ zdecydowana większość popełnionych czynów przestępczych grozi bezpośrednio w mienie lub zdrowie poszkodowanego¹⁵, a jednocześnie osoba sprawcy przestępstwa prędzej czy później zostaje ujawniona, wobec tego istnieją wszystkie potrzebne warunki do powstania antagonizmu pomiędzy poszkodowanym a sprawcą. (Abstrahuję od tych przypadków, w których antagonizm istniał jeszcze przed zaistnieniem przestępstwa). Antagonizm ten przejawia się nieraz w próbach zemsty osobistej (częściej na wsi), zazwyczaj jednak wyraża się w ujemnej opinii o osobie sprawcy. Opinia ta jest rozpowszechniana przez osobę poszkodowaną i najczęściej rozprzestrzenia się w gronie członków rodziny poszko-

¹⁴ Np. załatwianie nieporozumień przy pomocy noża uważane jest w pewnych nielicznych rejonach Polski za rzecz normalną. Mężczyzna nie uznający tego sposobu nie jest stuprocentowym mężczyzną. Por. także J. Jasiński, op. cit., s. 74.

¹⁵ Por. strukturę przestępstw w omawianych latach w Rocznikach Statystycznych 1955—1959.

dowanego. Urabiana przez poszkodowanego ujemna opinia nie ogranicza się do osoby sprawcy, ale zaczyna obejmować także jego rodzinę, zwłaszcza zaś dzieci. Zgeneralizowana ujemna opinia ma też znaczny wpływ na ustosunkowanie się rodziców-przestępców do dzieci, które często izolowane są od swoich rówieśników i które pod wpływem niekorzystnie kształtujących się wokół nich warunków stają się zrazu dziećmi trudnymi, a później przestępczymi. Zwiększone nasilenie dokonywanych przez dorosłych przestępstw prowadzi więc do dezintegracji społecznej poprzez zrywanie więzi społecznych i narastanie antagonistycznych form ustosunkowywania się, co sprzyja wzrostowi przestępczości młodzieży.

Rozważania powyższe wskazały na trzy elementy mechanizmu współzależności przestępczości młodzieży i dorosłych. Nie są to, rzecz jasna, wszystkie elementy. Już jednak w świetle tych rozważań wysuniętą hipotezę o ścisłej współzależności pomiędzy nasileniem przestępczości młodzieży a nasileniem przestępczości dorosłych w wyodrębnionych rejonach Polski uznać można za dostatecznie uzasadnioną.